

הבחירות ברפובליקה האסלאמית: תוצאה ידועה מראש בדרך למאבק הירושה

ח צימט | 10 במארס, 2024 | גיליון 1834

ב-1 במארס 2024 התקיימו הבחירות לפרלמנט האיראני (מג'לס) ול"מועצת המומחים". חרף ניצחונם הצפוי של השמרנים, נודעה להן חשיבות בהיותן מבחן כוח משמעותי ראשון למשטר מאז גל המחאות הנרחב ב-2022 ועל רקע מאבק הירושה על ההנהגה, הצפוי בשנים הקרובות. חרף קריאתם של בכירי המשטר לאזרחים להצביע, הגיע שיעור ההצבעה לפי משרד הפנים האיראני ל-41 אחוזים (כולל קולות פסולים), הנמוך ביותר מאז המהפכה. על פי תוצאות לא-סופיות, הצליחו השמרנים לשמר את שליטתם המוחלטת ברשות המחוקקת וב"מועצת המומחים" ובקרבת הנבחרים בולט משקלו של האגף הרדיקלי במחנה השמרני. הבחירות הביאו לידי ביטוי שתי מגמות מרכזיות באיראן בעשורים האחרונים: שחיקה נמשכת באמון הציבור במשטר ובמערכת הפוליטית וסמכותנות גוברת של המשטר, שהותיר את מוסדות המדינה בשליטה מוחלטת של נאמני המנהיג במחנה השמרני. תהליך זה אינו מסייע לשלטונות לספק פתרונות למצוקות הציבור ואף מרחיב את הפער בין לבין הציבור, אך הוא מבטיח את לכידותה היחסית של האליטה הפוליטית, שנתפסת בעיני המשטר כהכרחית גם במחיר כרסום נוסף בלגיטימציה שלו, במיוחד לקראת תום עידן ח'אמנהאי.

ב-1 במארס 2024 התקיימו באיראן הבחירות לפרלמנט (מג'לס), שבו 290 מושבים (חמישה מהם משוריינים לבני המיעוטים הדתיים הרשמיים), המתקיימות אחת לארבע שנים בשיטה אזורית-אישית. במקביל נערכו בחירות ל"מועצת המומחים", שבה חברים 88 אנשי דת, שמתקיימות אחת לשמונה שנים. לפי חוקת הרפובליקה האסלאמית, אחראית המועצה לפקח על פעילות המנהיג העליון, למנות לו יורש ואף להדיחו אם מצאה שאינו כשיר עוד להמשיך ולמלא את תפקידו. ניצחון השמרנים היה צפוי בשל הליך סינון המועמדים בידי "מועצת שומרי החוקה". עם זאת, נודעה לבחירות חשיבות מסוימת משני טעמים מרכזיים. ראשית, הן היו מבחן כוח משמעותי ראשון למשטר מאז גל המחאות הנרחב, שפרץ בספטמבר 2022 בעקבות מותה של הצעירה מהסא אמיני, ונמשך עד ראשית 2023. שנית, הן סימלו שלב נוסף בביסוס ההגמוניה השמרנית במוסדות הנבחרים ברפובליקה האסלאמית, במיוחד לקראת מאבק הירושה על הנהגת איראן הצפוי ככל הנראה בשנים הקרובות.

בבחירות למג'לס נרשמו כ-37 אלף מועמדים, מהם אישרה "מועצת שומרי החוקה" כ-15,200 מועמדים (כ-1,700 מהם נשים), רובם ככולם מזוהים עם המחנה השמרני. בדומה למערכות בחירות קודמות בשני העשורים האחרונים, התעוררה גם הפעם מחלוקת במחנה הרפורמיסטי בנוגע לשאלת ההשתתפות בבחירות. ב-10 בפברואר 2024 הודיעה "חזית הרפורמות" כי אין בכוונתה להשתתף בבחירות משום שאינן חופשיות, הוגנות או תחרותיות והדגישה כי רק כינונם של מג'לס וממשלה חזקים ועצמאיים באמצעות בחירות חופשיות ובהשתתפות כלל הזרמים הפוליטיים יסייע בפתרון בעיות המדינה. לעומתם, פרסמה קבוצה של 110 אינטלקטואלים, פעילים חברתיים, חברי מג'לס לשעבר ועיתונאים המזוהים עם האגף הימני במחנה הרפורמיסטי קריאה לציבור לא להחרים את הבחירות. לטענתם, ההשתתפות בבחירות הכרחית כדי לאפשר בכל זאת ייצוג מסוים לרפורמיסטים ולרסן, ולו במידה מסוימת, את כוחם של השמרנים והרדיקלים. החלטת רוב הרפורמיסטים להימנע בסופו של דבר מהשתתפות בבחירות מעידה שוב על מצוקת הרפורמיסטים, שהפכו חסרי רלוונטיות במערכת הפוליטית בשל חולשתם וחוסר יכולתם לעמוד מול האחיזה האיתנה של השמרנים בכל מוקדי הכוח. ניתן למצוא ביטוי למגמה זו בהימנעותו חסרת התקדים של הנשיא לשעבר מוחמד ח'אתמי, ממנהיגיה הבולטים של התנועה הרפורמיסטית, מלהצביע בבחירות.

בנסיבות אלה הפכו הבחירות במידה רבה למאבק כוחות פנימי בתוך המחנה השמרני. במחוז טהראן (המיוצג על ידי 30 נציגים במג'לס) הציג חבר המג'לס לשעבר עלי מוטהרי את רשימת "קול העם" (צדא-י מלת), שכללה 30 נציגים המזוהים עם האגף הפרגמטי במחנה השמרני ועם תומכי הנשיא לשעבר, חסן רוחאני. מוטהרי, הנמנה עם מחנה השמרנים המתונים, נקט בשנים האחרונות גישה ביקורתית כלפי התנהלות המשטר בסוגיות שנויות במחלוקת, דוגמת חירויות הפרט ומעצרים פוליטיים. בבחירות 2020 נפסלה מועמדותו בידי "מועצת שומרי החוקה", אך הפעם אושרה מועמדותו והוא הציג רשימה, שהוצגה על ידו כרשימה עצמאית שאינה שמרנית או רפורמיסטית.

חרף קריאתם של בכירים איראנים, ובראשם מנהיג איראן, עלי ח'אמנהאי, לאזרחים לבוא ולהצביע, נרשם שיעור ההצבעה הנמוך ביותר מאז המהפכה האסלאמית. לפי נתוני משרד הפנים האיראני, השתתפו בבחירות כ-25 מיליון איש - כ-41 אחוזים מבעלי זכות הבחירה (כולל קולות פסולים), לעומת כ-43 אחוזים בבחירות הקודמות ב-2020. במחוז טהראן נרשם שיעור הצבעה נמוך אף יותר, של 24 אחוזים בלבד (בהשוואה ל-26 אחוזים בבחירות הקודמות). לשם השוואה, בשתי מערכות הבחירות למג'לס ב-2012 וב-2016, נרשם שיעור הצבעה של יותר מ-60 אחוזים. בבחירות למג'לס בשנים 2004 ו-2008 נרשם שיעור הצבעה נמוך יותר (קצת למעלה מ-50 אחוזים) ואילו שיעור ההצבעה בבחירות 1996 ו-2000 היה גבוה יותר (כ-70 אחוזים). חרף שיעור ההצבעה הנמוך, הציגו אותו תומכי המשטר כהישג עבור המשטר וטענו כי הוא מעיד על כישלון מתנגדי המשטר הרדיקלים, שקראו להחרמת הבחירות.

השמרנים הצליחו כצפוי לשמר את שליטתם המוחלטת ברשות המחוקקת. לפי תוצאות בלתי סופיות, זכו השמרנים בכל המושבים המוקצים למחוז טהראן, לאחר שרשימתו של מוטהרי לא הצליחה להכניס אף אחד מנציגיה, לרבות מוטהרי עצמו. יתר על כן, בקרב הנבחרים בולט משקלם של נציגי האגף הרדיקלי במחנה השמרני המזוהים יותר עם עמדותיו של הנשיא אברההים ראיסי. ניתן לייחס את כישלון השמרנים המתונים, שייצוגם לא יעלה על כמה עשרות חברי מג'לס, לשיעור ההצבעה הנמוך (במיוחד בטהראן), ששירת את החוגים הרדיקליים המגלים עניין רב יותר בבחירות ומצביעים בשיעור גבוה יותר. יו"ר המג'לס המכהן, מוחמד באקר קאליבאף, שעמד בראש רשימה משותפת ל"מועצת הקואליציה של כוחות המהפכה" ול"חזית העמידה האיתנה" המזוהה עם הימין הרדיקלי, הבטיח את מקומו במג'לס הבא, אך לא הצליח לזכות באחד משלושת המקומות הראשונים בטהראן. הישגותו בתפקיד יו"ר המג'לס תלויה במאזן הכוחות הסופי בין נציגי הזרם השמרני המרכזי לנציגי הזרם הרדיקלי, שישפיע גם על יחסי הכוחות בין הרשות המחוקקת לממשלת ראיסי. במהלך המג'לס היוצא התגלעו לעתים חילוקי דעות בין קאליבאף לבין הממשלה, בעיקר סביב סוגיות הנוגעות למדיניות הכלכלית של הממשלה על רקע המשבר הכלכלי המתמשך, ולאופן התנהלותם של כמה משרי הממשלה. באפריל 2023 אף הדיח המג'לס בהצבעת אי-אמון את שר התעשייה והמסחר בממשלת ראיסי, דא פאטמי אמין. עם זאת, השפעתם של חילוקי דעות אלה על מדיניות הממשלה נותרה מוגבלת.

גם בבחירות ל"מועצת המומחים" הצליחו השמרנים תומכי המנהיג ח'אמנהאי לשמר את אחיזתם המוחלטת. מאז כינונה של המועצה בדצמבר 1982 אווזים השמרנים ברוב מוצק בה, אף כי לעתים התגלעו חילוקי דעות בין אנשי דת מהאגף הימני-רדיקלי במחנה השמרני לאנשי דת מהאגף הפרגמטי יותר במחנה השמרני. הבחירות למועצה אינן מעוררות בדרך כלל התעניינות מיוחדת, משום שהיא אינה מהווה גוף פעיל בחיים הפוליטיים היומיומיים. עם זאת, לבחירות הפעם נודעה חשיבות מיוחדת לנוכח הסבירות הגבוהה שהמועצה הנבחרת תידרש לבחור את יורשו של המנהיג הנוכחי הנושק לגיל 85.

כ-510 מועמדים הגישו את מועמדותם בבחירות למועצה. בתום הליך סינון המועמדים, אישרה "מועצת שומרי החוקה" 144 מועמדים, שיעור דומה לזה של מערכות הבחירות האחרונות למועצה. בין היתר, פסלה המועצה בצעד מעורר מחלוקת את מועמדותו של הנשיא לשעבר, חסן רוחאני, שכיהן כחבר המועצה מאז שנת 2000. פסילתו סיפקה עדות נוספת למאמצי המשטר להבטיח הגמוניה שמרנית מוחלטת במוסדות ההנהגה באיראן, לרבות "מועצת המומחים". בתגובה לפסילת מועמדותו, שלח רוחאני שלושה מכתבים ל"מועצת שומרי החוקה" בדרישה לפרסום הנימוקים לפסילתו, אך אלה נותרו ללא מענה. בשלב סינון המועמדים פסלה המועצה את כל ארבעת המועמדים, שהתמודדו מול הנשיא ראיסי במחוז דרום ח'וראסאן, אך בסופו של דבר אושר מועמד אחד נוסף (שלא נבחר) בצל ביקורת ציבורית על האפשרות להותרתו של ראיסי כמועמד יחיד. שמו של ראיסי עלה בכמה דיווחים כאחד המועמדים להתמנות כיושב ראש "מועצת המומחים" במקומו של איש הדת הבכיר, איתאללה

אחמד ג'נתי. ג'נתי, בן ה-97, המשמש גם כמזכיר "מועצת שומרי החוקה", החליט לא לשוב ולהתמודד בבחירות. בחירת ראיסי לתפקיד עשויה לחזק את מעמדו לקראת הבחירות לנשיאות בשנת 2025 וכן להוות צעד נוסף בתהליך הכשרתו האפשרית כיורשו של מנהיג איראן או לכל הפחות לאפשר לו למלא תפקיד מרכזי במאבק הירושה הצפוי. זאת, על רקע בדיווחים סביב האפשרות להעברת השלטון לאחר מותו של המנהיג הנוכחי, עלי ח'אמנהאי, לידי בנו מוג'תבא. לסיכום, הבחירות למג'לס ול"מועצת המומחים" מבטאות שתי מגמות מרכזיות ברפובליקה האסלאמית בעשורים האחרונים: שחיקה נמשכת באמון הציבור במשטר ובמערכת הפוליטית על שני המחנות הפוליטיים המרכזיים (שמרנים ורפורמיסטים) וסמכותנות גוברת של המשטר, שצמצם לאורך השנים את גבולות הקונצנזוס הפוליטי ודחק החוצה כל גורם פוליטי ורעיוני מתחרה. תהליך זה הביא לחיזוק ההגמוניה השמרנית באליטה הפוליטית השלטת באיראן ולהצרת בסיס התמיכה במשטר. המשטר דיכא כל מוקד כוח פוליטי חלופי והותיר את המערכת הפוליטית בשליטה מוחלטת של אנפים שונים במחנה השמרני. תהליך זה מצמצם לאורך זמן את ההשתתפות הציבורית בבחירות ומחריף את משבר הלגיטימציה של המשטר. יתר על כן, השליטה השמרנית במוסדות השלטון אינה מסייעת למשטר לספק פתרונות לדרישות הציבור ולמצוקותיו, מעמיקה אף יותר את משבר האמון הציבורי ומרחיבה את הפער בין השלטונות לציבור, ובמיוחד הדור הצעיר. עם זאת, היא מבטיחה את לכידותה היחסית של האליטה הפוליטית. בראיית המשטר, תום עידן ח'אמנהאי המתקרב מחייב לשמר בידי נאמניו שליטה מוחלטת במוקדי הכוח השונים - גם במחיר כרסום נוסף בלגיטימציה הציבורית שלו.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט